

KRESBA POSTAVY VE TŘETÍ TŘÍDĚ

Věra Semerádová - Alena Škaloudová

OBSAH

ÚVOD

METODIKA A SLEDOVANÝ VZOREK

VÝSLEDKY A DISKUSE

Výsledky ve 3. třídě

Porovnání chlapců a dívek ve 3. třídě

Porovnání 1., 2. a 3. třídy

ZÁVĚR

ÚVOD

Test "Kresba lidské postavy" je jednou ze základních metod předkládaného výzkumu, opakovaně používanou u všech dětí sledovaného souboru. Jak již bylo uvedeno^{1) a 2)}, má tato technika dlouholetou tradici a je jednou z nejpoužívanějších metod v dětské psychologii, oblíbená a využívaná jak v poradenství, tak v dětské klinické psychologii.

Zachování testových podmínek umožňuje srovnatelnost výsledků dosažených sledovanou skupinou žáků v prvních letech školní docházky, či jinak - posoudit vývoj kresby lidské postavy u skupiny dětí na počátku školní docházky v ročních intervalech. Toto úsilí je narušováno pouze neustálým, ale obvyklým přeskupováním dětí na úrovni škol i mezi nimi, což prakticky znemožňuje udržet dlouhodobě konstantní soubor dětí.

Použití stejné techniky u stejné skupiny dětí současně umožňuje ověření spolehlivosti této metody v čase. Samozřejmě nás zajímají nejen výsledky samotného testu Kresba postavy, ale i vzájemné vztahy mezi výsledky tohoto testu a výsledky Stanford-Binetova inteligenčního testu a také vztahy obou těchto metod a školní úspěšností jednotlivých dětí. Ty jsou uvedeny ve 3. kapitole s názvem *Některé vzájemné vazby a vztahy ve třetí třídě*.

Zopakujeme hlavní výsledky, které test Kresba postavy přinesl v 1. a 2. třídě^{1) a 2)}.

1) Ukázalo se, že stenové normy uvedené v manuálu testu z roku 1982 a dosud obecně psychology používané by bylo potřeba aktualizovat, přinejmenším pro pražskou populaci ve věku první a druhé třídy. Získaný průměrný sten pro celé soubory - v první třídě vyšší než 7 (a pro dívky dokonce vyšší než 8), ve druhé sice pod 7, ale ne o mnoho - tedy značný posun, u 1. třídy dokonce o více než jednu standardní odchylku, není možno považovat za statisticky nevýznamný. I když byly normy vytvářeny pro každé pohlaví zvlášť, jsou průměrné stenové výsledky dívek výrazně lepší než výsledky chlapců.

2) Stejně tak jsou stenové normy tvořeny pro každý věkový interval šesti měsíců zvlášť, ale ve třídách které dosáhly nejnižšího průměrného stenu byla převaha dětí ve dvou nejnižších věkových pásmech. Třídy s nejlepším průměrným výsledkem měly poměr "mladších" a "starších" dětí vyrovnaný, či zde byla mírná převaha dětí starších.

¹⁾ Pražská skupina školní etnografie, 1. třída, dílčí zpráva o řešení grantového projektu GA ČR 406/94/1417, Praha, 1995, str.17 - 30

²⁾ Pražská skupina školní etnografie, 2. třída, dílčí zpráva o řešení grantového projektu GA ČR 406/94/1417, Praha, 1997, str. 1 - 13

Rozdíly mezi sledovanými třídami byly statisticky významné a v rámci celého sledovaného vzorku se nejvíce odlišovaly obě třídy Bílé školy. Na jejich výrazně lepším výsledku se zřejmě podílí několik faktorů:

- a) poměrně vyrovnaný poměr mladších a starších dětí ve třídě
- b) lepší sociokulturní zázemí těchto žáků
- c) třídním učitelkám se zde nepodařilo zachovat náležitý odstup a natolik se angažovaly v práci žáků, že jejich poznámky a připomínky, které měly sloužit jako motivační mohly sloužit i jako určitá nápověda.

METODIKA A SLEDOVANÝ VZOREK

Bohužel se na rozdíl od první a druhé třídy nepodařilo zadat kresbu v první polovině listopadu, ale až o dva měsíce později, koncem ledna a začátkem února. Děti tak byly starší nikoliv o rok, ale o jeden a čtvrt roku oproti výzkumu ve 2. třídě. Úkol zadávaly třídní učitelky či výzkumníci v přítomnosti učitelek v průběhu vyučování vždy celé třídě najednou a děti zůstávaly ve své učebně a na svých obvyklých místech. Znovu byla k testu "Kresba lidské postavy" připojena "Kresba stromu" a celé vyšetření trvalo cca 30 min.

Vyšetření se účastnilo 113 dětí (50 chlapců a 63 dívek) z pěti třetích tříd v pěti různých školách. Vyšetření nebylo v tomto roce prováděno ve Fialové a Oranžové škole, naproti tomu přibyla Šedá škola. V Bílé škole došlo z důvodů jejího jazykového zaměření k významným změnám ve složení obou tříd. Přibýly sem nové děti na základě přijímací zkoušky, a některé původní byly nuceny odejít. K nejmenší obměně dětí došlo ve třídě Bílá B, proto byla ve výzkumu ponechána. Průměrný věk dětí v době zadání testu byl 9 let a 2 měsíce a věkové rozpětí se pohybovalo od 8 let 6 měsíců do 10 let 1 měsíce (tedy rozdíl 1 rok a 7 měsíců). Nejčastěji byl zastoupen interval 8.6 - 8.11, do kterého spadalo asi 40 % dětí. Věkové rozpětí v jednotlivých třídách a zastoupení jednotlivých věkových pásem ukazují tabulky č. 1 a 2.

Tabulka č. 1 **Věkové rozpětí v době kresby**
(v letech a měsících)

Škola	Počet dětí	Chlapci / Dívky	Nejmladší	Nejstarší	Průměrný věk
Bílá B	24	6 / 18	8. 6	9. 8	9. 1
Žlutá	25	13 / 12	8. 8	10. 1	9. 1
Hnědá	24	10 / 14	8. 6	10. 0	9. 3
Modrá	23	15 / 8	8. 7	9. 7	9. 1
Šedá	17	6 / 11	8. 8	9. 8	9. 2
Celkem	113	50 / 63	8. 6	10. 1	9. 2

Tabulka č. 2 **Frekvence věkových pásem**

Škola	8.6 - 8.11	9.0 - 9.5	9.6 - 10.1
Bílá B	11	7	6
Žlutá	11	9	5
Hnědá	9	5	10
Modrá	8	9	6
Šedá	6	7	4

Celkem	45 (39.8%)	37 (32.7%)	31 (27.5%)
--------	------------	------------	------------

Současná Modrá škola byla sledována až od 2. třídy, kdy v rámci předpokládaného longitudinálního výzkumu nahradila původní Modrou školu. Ta musela být vyřazena ze základního souboru již po vyšetření v první třídě, protože byla zrušena.

VÝSLEDKY A DISKUZE

Výsledky ve 3. třídě

Podobně jako v 1. a 2. třídě se ani letos děti často nespokojily s pouhou kresbou postavy, ale doplňovaly ji dalšími prvky, nejčastěji motivem krajiny. Již na první pohled byla úroveň jednotlivých kreseb velmi rozdílná.

Průměrné výsledky (celkové, obsahové a formální hrubé skóre a celkový, obsahový a formální sten) jednotlivých tříd i celého souboru ukazuje tabulka č. 3. Průměrný celkový sten pro celý soubor je 6.07, pro chlapce 5.32 a pro dívky 6.67. Nejvyšších průměrných hodnot ve všech sledovaných oblastech dosahovala 3.B Bílé školy (všechny tři steny mají průměr vyšší než 8) a úplně nejvyšší byl celkový sten u chlapců z této školy (celkový sten = 8.17).

Tabulka č. 3

Průměrné výsledky jednotlivých tříd

Škola	Obsahové HS	Formální HS	Celkové HS	Obsahový sten	Formální sten	Celkový sten	
Bílá B							
	chlapani	12.33	15.67	28.00	6.50	8.67	8.17
	dívky	12.56	15.39	27.94	6.44	8.00	8.11
Žlutá							
	chlapani	9.54	12.23	21.77	4.08	5.38	4.38
	dívky	11.58	13.58	25.17	5.17	6.58	6.17
Hnědá							
	chlapani	10.30	12.20	22.50	4.50	5.20	4.50
	dívky	10.50	13.21	23.71	3.79	5.71	5.43
Modrá							
	chlapani	10.60	12.73	23.33	5.07	6.27	5.33
	dívky	11.25	14.63	25.88	4.75	7.63	7.50
Šedá							
	chlapani	11.00	13.00	24.00	5.50	6.50	5.83
	dívky	11.55	12.64	24.18	4.91	5.45	5.82
Celkem							
	chlapani	10.52	12.88	23.40	4.92	6.14	5.32
	dívky	11.57	13.98	25.56	5.13	6.73	6.67

Celkově nejslabších výsledků dosáhla Hnědá škola (celkový sten = 5.04) a zcela nejnižší byl celkový sten u chlapců ze Žluté školy (celkový sten = 4.38).

Rozdíly průměrných hrubých skóre mezi jednotlivými třídami nejsou statisticky významné s výjimkou Bílé školy. Ta je statisticky významně lepší (a to na 1%-ní hladině významnosti) než ostatní školy ve všech sledovaných položkách, tj. jak v obsahovém, tak ve formálním a celkovém stenu. Nejhorší výsledky, s výjimkou formálního HS, dosahuje Hnědá škola, kde se statisticky významně liší od Bílé školy (a to na 5%-ní hladině významnosti) nejen celkové průměry, ale i dílčí průměrné výsledky chlapců a dívek. Vůbec nejhoršího obsahového průměrného stenu 3.79 dosáhly dívky z této školy. V dílčím srovnání pro dívky byly ještě zaznamenány statisticky významně nižší hodnoty (a to na 5%-ní hladině významnosti) u Šedé školy ve formálním a celkovém HS a stenech oproti nejlepší Bílé škole.

Rozdíly mezi nejúspěšnějšími a nejslabšími třídami tedy spočívají nejen v počtu detailů, které žáci zaznamenali, tedy v obsahové stránce kresby, ale také ve stránce formální, v přesnosti a pečlivosti práce při provedení jednotlivých detailů. Nejde tedy jen o samotné schopnosti dětí, ale také o jejich pracovní-volní vlastnosti (motivaci, vytrvalost a koncentraci pozornosti).

Pokud jde o plnění jednotlivých položek (tedy o to, kolik procent dětí v dané položce kladně skórovalo), rozmezí se zde pohybovalo od 0.9% (P17. "Postava je znázorněna z profilu, bez chyb") až do 100.0% (P1. "Trup - jakékoli dvoudimenzionální zobrazení"). Tabulka č. 3 ukazuje v posledním sloupci procento plnění položek pro třetí třídu. Rozlišující vzhledem k nižším třídám jsou většinou položky kladoucí důraz především na správně zachycení proporcí a symetrie, tedy položky vyžadující poměrně vysoký stupeň rozvoje grafomotorických funkcí.

Když si všimneme položek, které splnila většina žáků (tj. 75% a více), vidíme, že pro kresbu v 3. třídě je typické relativní zvládnutí obsahové části, kde je více než polovina položek plněna nad 90%, i když dochází k určité schematizaci kresby a volnějšímu přístupu, což se projevuje na horším provedení vlasů než v ranějším věku a zjednodušením vyobrazení oděvu. Ve formální části se dále častěji objevují dvoudimenzionální prsty a nos, a téměř polovina dětí jasně znázornila ramena.

Porovnání chlapců a dívek ve 3. třídě

Celkové výkony chlapců a dívek, uvedené v poslední sekci tabulky 3., se stejně jako v 1. třídě statisticky významně odlišují - dívky dosahují v průměru lepších výsledků (ve druhé třídě nebyly zjištěné rozdíly statisticky významné). Rozdíly ve 3. třídě jsou statisticky významné na 1%-ní hladině u obsahového a celkového hrubého skóru a na 5%-ní hladině významnosti

u formálního hrubého skóru. Tato relace se zachová i když vyloučíme třídu Bílou B, která dosáhla nejlepších výsledků a je v ní převaha dívek. To je v souladu s všeobecně očekávanou větší pečlivostí a lepší koncentrací dívek, které právě díky těmto vlastnostem zaznamenají na kresbě více detailů.

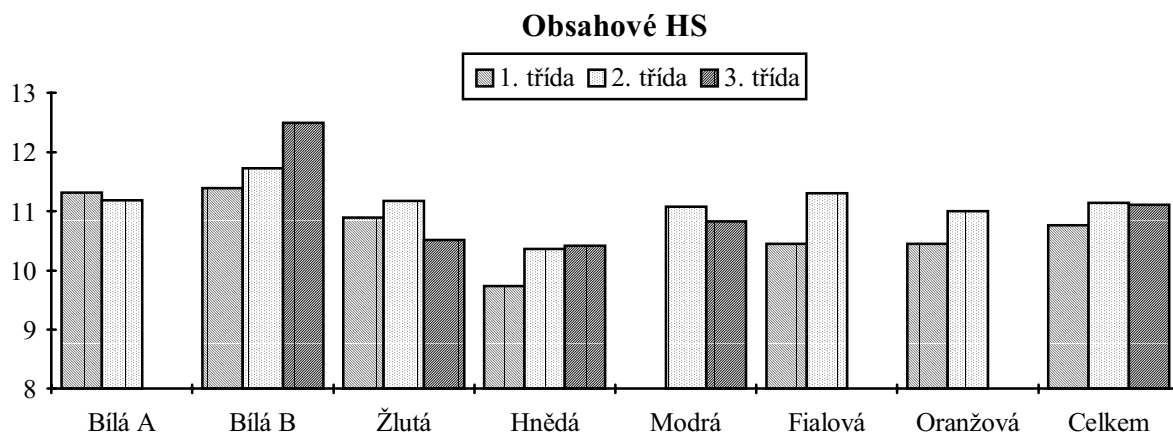
Po korekci vzhledem k věku a pohlaví, tedy ve stenových normách, se rozdíly v obsahovém a formálním stenu snížily pod hranici statistické významnosti, ale rozdíl v celkovém stenu ve prospěch dívek zůstává statisticky významný na 1%-ní hladině významnosti.

Porovnání 1., 2. a 3. třídy

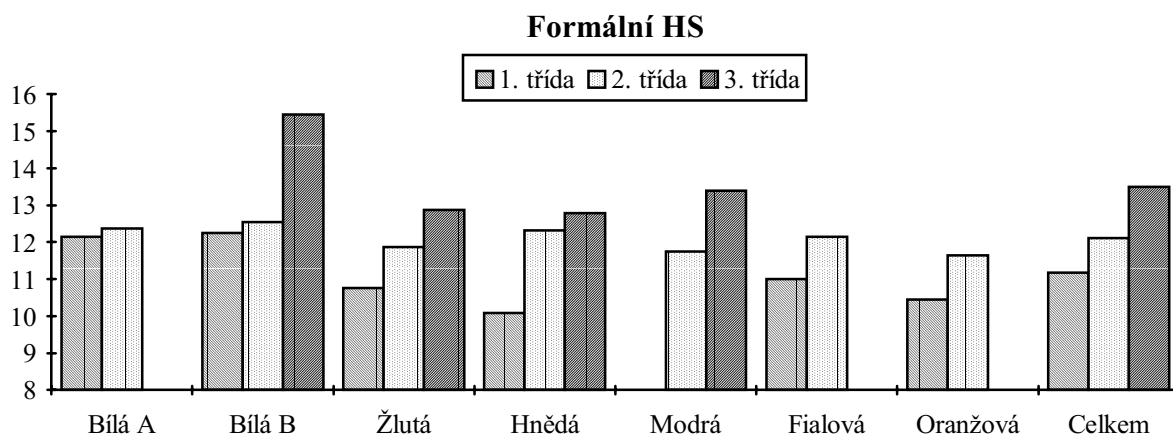
K porovnání bylo k dispozici 113 testovaných dětí (50 chlapců a 63 dívek) ze třetí třídy, ale z nich pouze 37 absolvovalo test Kresba postavy třikrát, tj. také v 1. a ve 2. třídě. Tento počet již neumožňuje spolehlivé párové statistické vyhodnocení a proto uvádíme údaje

za všechny testované děti na celém vzorku. Celkové průměrné výsledky za 1. až 3. třídu jsou zobrazeny v grafech, hrubá skóre v grafech 1 až 3, steny v grafech 4 až 6.

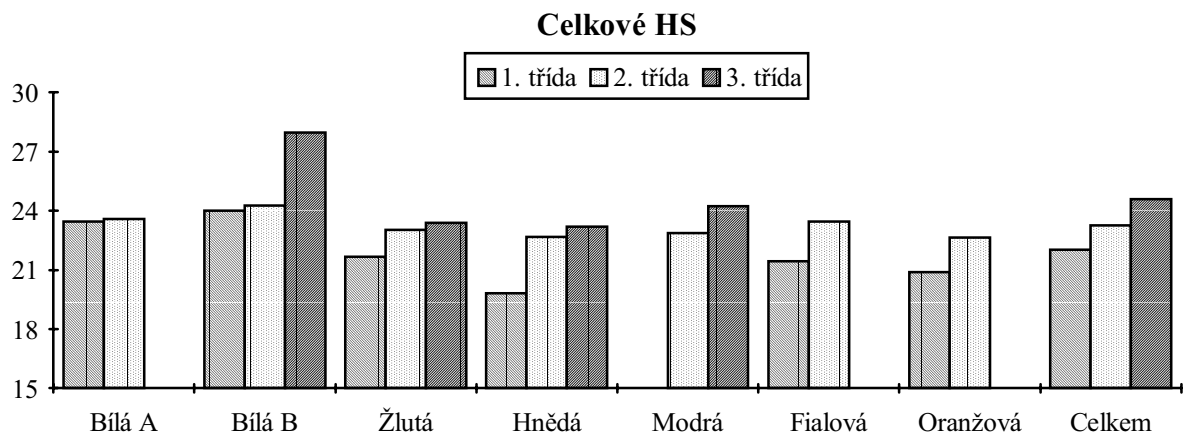
Graf č. 1

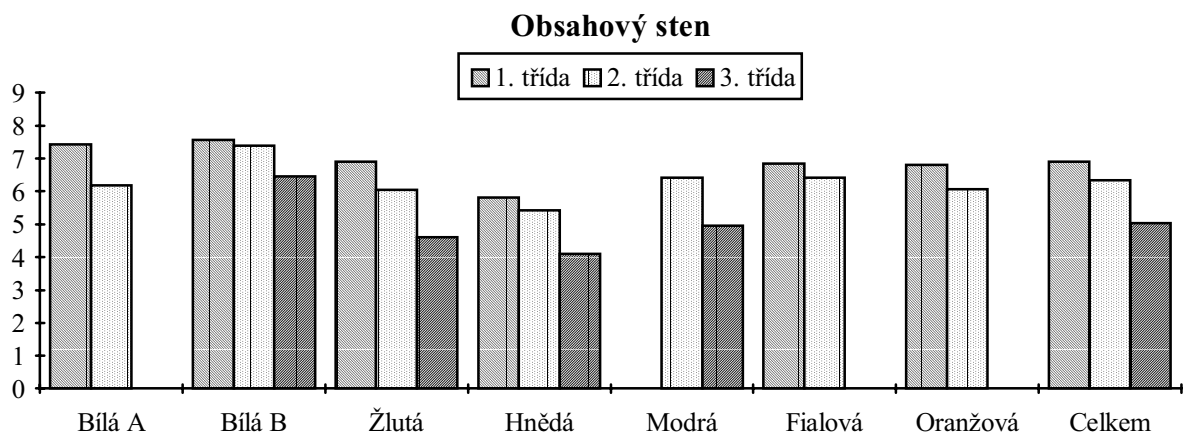
Graf č. 2

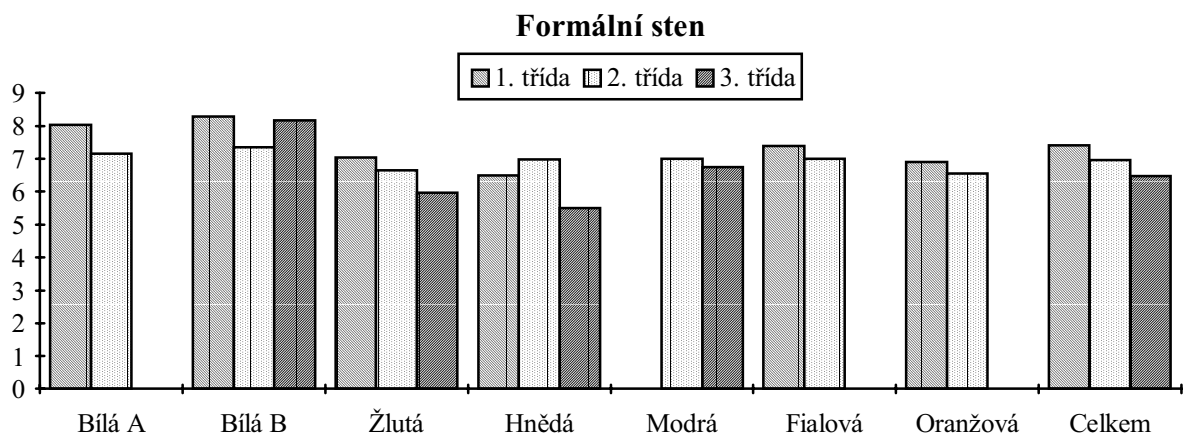
Graf č. 3

Graf č. 4

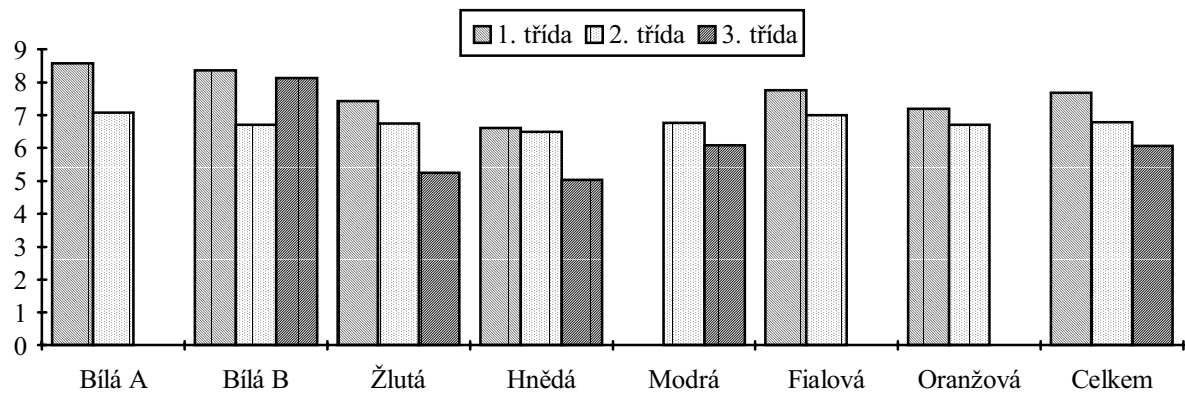

Graf č. 5

Graf č. 6

Celkový sten

Čas potřebný ke zvládnutí obou kreseb (Kresby lidské postavy a Kresby stromu) nebyl sice přesně sledován, ale dá se říci, že se ve třetí třídě v průměru nelišil od času potřebného ve třídě druhé. Ukázaly se však velké rozdíly mezi dětmi uvnitř jednotlivých tříd. Zdálo se, jako by některé děti na tento úkol rezignovaly, což se projevilo jejich horšími výsledky v testu současně s velmi krátkým časem, který úkolu věnovaly.

Srovnání celkových výsledků 1., 2. a 3. třídy přináší také tabulka č. 4. U formálního skóre je téměř ve všech sledovaných parametrech statisticky významný rozdíl, většinou na 1%-ní hladině významnosti. Vzrůst obsahového hrubého skóre mezi 1. a 2. třídou nepřekročil 5%-ní hladinu významnosti a mezi 2. a 3. třetí se hrubé skóre prakticky nezměnilo. Ve formálním hrubém skóre dochází k postupnému růstu od 1. do 3. třídy, tato změna se přenáší i do celkového hrubého skóre.

Rozdíly obsahového, formálního a celkového stenu jsou také statisticky významné, ale zde byl výkon žáků již ve druhé třídě horší, než v první, a ještě výrazněji poklesl ve třetí třídě. Znamená to, že formální i celková složka úrovně kresby se mezi 1. a 3. třídou zlepšila, ale ve stenových hodnotách se to neprojevilo, ty naopak stále klesaly. Vzhledem k výraznému posunu norem u sledovaného souboru zejména v 1. třídě¹⁾ by pokles stenových výsledků směrem k průměru poukazoval na větší adekvátnost norem pro vyšší věk.

Tabulka č. 4

Porovnání výsledků 1., 2. a 3. třídy

Ročník	Počet dětí	Obsahové HS	Formální HS	Celkové HS	Obsahový sten	Formální sten	Celkový sten
1. třída	157	10.76	11.18	22.01	6.90	7.41	7.68
chlapci	61	10.11	10.43	20.38	6.79	7.08	7.16
dívký	96	11.18	11.67	22.95	6.97	7.61	8.01
2. třída	161	11.14	12.11	23.25	6.34	6.97	6.79
chlapci	74	10.62	11.78	22.42	6.26	6.99	6.57
dívký	87	11.57	12.39	23.97	6.40	6.96	6.97
3. třída	113	11.11	13.50	24.60	5.04	6.47	6.07
chlapci	50	10.52	12.88	23.40	4.92	6.14	5.32
dívký	63	11.57	13.98	25.56	5.13	6.73	6.67

Rozdíl ve výkonech chlapců a dívek, který ve druhé třídě poklesl pod hladinu statistické významnosti, se ve třetí třídě opět projevuje. Náskok dívek v první třídě, získaný poněkud rychlejším psychomotorickým vývojem, se ve druhé třídě zmenšuje, ale ve třetí třídě opět vzrůstá pravděpodobně díky nižšímu zájmu a pečlivosti chlapců v plnění pro tento věk již relativně jednoduchého úkolu. Stenové hodnoty nabízejí druhé vysvětlení, a to, že normy jsou pro věk žáků navštěvujících vyšší třídy adekvátnější.

Rozdíly v plnění jednotlivých položek mezi 1., 2. a 3. třídou ukazuje tabulka č. 5. Z ní je vidět, že kromě položky "Prsty ve správném počtu" (P11) se největší rozdíl objevuje ve formální části kresby. Oko dostává správný tvar (vertikální rozměr je menší než horizontální), paže jsou přibližně stejně dlouhé jako trup, nejsou upaženy a připojují se k trupu na správném místě, roste frekvence znázornění ramen. Chodidlo má zřetelně naznačenou patu či podpatek. Ve 3. třídě k tomu přibývá dvoudimenzionální vykreslení prstů a nosu a lepší symetrie paží, a naopak klesá pečlivost při znázornění vlasů a oděvu.

Tabulka č. 5

Procento plnění jednotlivých položek
(pro celý soubor)

	Třída		
	I	II	III
Obsahová část:			
1. Trup - jakékoliv dvoudimenzionální zobrazení	100.0	99.4	100.0
2. Krk - dvoudimenzionální, odliš. hlavy a trupu	82.2	88.8	90.3
3. Ústa - každý jasný způsob provedení	98.7	96.9	99.1
4. Nos - každý jasný způsob provedení	89.2	88.2	92.9
5. Detaily očí I - obočí nebo řasy	39.5	42.9	38.1
6. Detaily očí II - panenka oka	65.6	65.8	70.8
7. Vlasy I - jakýkoliv způsob provedení, stačí čmáranice	91.7	85.7	79.6
8. Vlasy II - lepší než čmáranice, nesmí prosvítat hlava	17.2	19.3	8.8
9. Paže - jakýkoliv způsob znázornění	99.4	99.4	100.0
10. Prsty - jakýkoliv způsob znázornění	87.9	91.3	97.3
11. Prsty ve správném počtu	47.1	54.7	64.6
12. Chodidla nebo boty - jakýkoliv způsob znázornění	91.1	98.1	94.7
13. Oděv I - jakékoliv znázornění oděvu	94.3	96.9	97.3
14. Oděv II - alespoň dvě součásti oděvu, správně provedeny, bez průhledností	66.9	72.0	69.0
15. Oděv III - úplné oblečení, zřetelně znázorněno	5.7	14.3	3.5
Formální část:			
16. Proporce hlavy - hlava odpovídá 1/2 až 1/10 trupu	33.8	41.0	34.5
17. Postava je znázorněna z profilu, bez chyb	0.0	0.6	0.9
18. Nos je dvoudimenzionální	59.9	53.4	76.1
19. Proporce oka - vodorovný rozměr oka je větší než rozměr svislý	29.3	46.6	64.6
20. Připojení paží kdekoli k trupu nebo krku	99.4	99.4	100.0
21. Připojení paží k trupu na správném místě	63.7	87.6	92.0
22. Paže nejsou upaženy	72.6	85.1	93.8
23. Ramena jsou jasně znázorněna	27.4	32.3	47.8
24. Paže jsou dvoudimenzionální, délka je větší než šířka	91.1	98.1	96.5
25. Proporce paží - paže jsou přibližně stejně dlouhé jako trup	35.7	45.3	58.4
26. Symetrie paží - obě paže jsou přibližně stejně dlouhé a široké	48.4	49.7	62.8
27. Kloub lokte - znatelný ohyb uprostřed paže	6.4	6.2	11.5
28. Prsty jsou znázorněny ve dvou dimenzích	38.9	39.1	60.2
29. Trup - délka je větší než šířka	91.7	91.3	95.6
30. Připojení nohou k trupu	98.1	99.4	100.0
31. Nohy jsou dvoudimenzionální, délka je větší než šířka	96.2	96.3	98.2
32. Proporce nohou - délka nohou je v rozmezí 1 až 2 délek trupu	68.2	67.7	65.5
33. Symetrie nohou - obě nohy jsou přibližně stejně dlouhé a široké	72.6	68.3	75.2
34. Proporce chodidla - chodidlo je dvoudimenzionální, délka je větší než šířka	67.5	82.0	84.1
35. Chodidlo je rozčleněno, podpatek nebo pata zřetelně rozčleněny	17.8	25.5	31.0

ZÁVĚR

Výsledky testu Kresba postavy u sledovaného souboru ve třetí třídě a jejich srovnání s výsledky u stejné skupiny dětí v první a druhé třídě můžeme shrnout do několika bodů.

1. Přestože průměrné výsledky v celkovém skóre (díky formální složce testu) v období mezi první a třetí třídou vzrůstají, průměrné výsledky v obsahovém, formálním i celkovém stenu klesají. Průměrný celkový sten celého souboru se postupně posouvá až na hodnotu 6, která je velmi blízká statistickým normám.

Normy pro dané věkové období (tedy zhruba věk 8.6 - 9.6) jsou tedy adekvátnější než normy pro předcházející věkové intervaly (pro děti v průměru o rok či dva mladší). Zřejmě se zde akcelerace psychomotorického vývoje již tolik neprojevuje. Děti zvládly znázornění základního schématu lidské postavy již v předcházejícím období a nyní je pokrok v kresbě, který se vlastně týká "jen" určitého technického vylepšování kresby, pomalejší. Pokrok je přitom zpomalován také tím, že se začíná projevovat jistá degradace výsledků způsobená na jedné straně nižší motivací a pečlivostí, na druhé pak rezignací na úkol, který stejně nemůže být podle představ některých dětí splněn stoprocentně.

2. Rozdíly mezi výkonem chlapců a dívek se restrukturují, původní náskok dívek chlapci ve druhé třídě dohánějí, ale ve třetí třídě se jim dívky opět vzdalují díky své větší pečlivosti a školní motivaci. Proces systematického rozvíjení grafomotorických dovedností, rychlý v první třídě, se v dalších letech zpomaluje a dovršuje.

3. Třídy, které dosáhly nejlepších a nejslabších výsledků jsou věkově téměř vyrovnané. Rozdíly v úrovni grafického projevu v tomto období tedy nemůžeme zdůvodňovat věkovým složením tříd, kdy by byly zvýhodněné třídy se staršími dětmi, naopak sten s věkem spíše klesá a nejhorší výsledky dosáhla shodou okolností v průměru nejstarší třída. Zřejmě se i zde projevuje vliv cíleného působení školy, který je zvláště patrný z výsledků Bílé školy. To by mohlo být známkou již zmíněné ztráty zájmu o obvyklý, běžný úkol.

4. Největšího pokroku bylo dosaženo ve formální části kresby. Jak jsme již opakovaně uvedli, děti v období nástupu do školy musely zvládnout grafické znázornění základního schématu lidské postavy (to je vlastně podmínka pro vstup do 1. třídy). Nyní tedy hlavně zdokonalují jeho technické provedení, obohacení o detaily je nepatrné. Ze sledovaných obsahových prvků jich děti většinu zvládly již v předcházejícím období.